İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy,
felsefearkivi 2025, (63): 302–318

https://doi.org/10.26650/arcp.1642377
Başvuru | Submitted 18.02.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 20.05.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 14.07.2025
Kabul | Accepted 05.08.2025
Online Yayın | Published Online 19.08.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Enformasyon Yayılımı ve Demokrasinin Çıkmazı

Information Dissemination and the Impediment of Democracy

Nusret Erdi Elmacı [1]

[1] Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Denizli, Türkiye

Öz

Günümüzde enformasyon yayılımı takip edilemez bir düzeye ulaşmıştır. Teknoloji ve sosyal medya yoluyla muazzam ölçekte enformasyon herkesin erişimindedir. Bu nedenle enformasyonları kişinin kullanım alışkanlıklarına bağlı olarak kısıtlayan algoritmalar geliştirilmiştir. Dahası, kişilerin tercihleri de bu kısıtlamayı daha ileri bir noktaya taşır. Sorun şu ki, enformasyonlar yanlış veya yanıltıcı olabilir ve bunlar bilinçli ya da bilinçsiz şekilde yayılabilir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla bu tür enformasyonların yayılımı ve tüketimi günümüzde önemli bir problem teşkil etmektedir. Çünkü kişilerin yargıları enformasyonlar aracılığıyla gelişir. Üstelik bu yargılar salt bireysel değildir. Belirli bir eğilim ortaklığı nedeniyle gelişen gruplaşmalar edinilecek ya da dışarıda bırakılacak enformasyonun da belirleyicisi haline gelir. Böylece, toplumun yargıları doğruları hedefleme olanağından uzaklaşır. Demokrasilerin temel dinamiği olan karar mekanizmasının enformasyonlara dayandığı düşünüldüğünde söz konusu süreç önemli bir çıkmaz olarak ortaya çıkar. Yanlış veya yanıltıcı enformasyonların kolaylıkla yayılabiliyor ve tüketilebiliyor olması demokratik kararların rasyonellikten uzaklaşması anlamına gelmektedir. Demokrasinin cahillerin yönetimi olmadığını savunmanın tek yolu yurttaşların karar süreçlerinin epistemik anlamda iyi bir zemine sahip olduğunu gösterebilmektir. Ancak, mevcut yapılar bunu engelleyen süreçleri ortaya çıkarıyorsa bu yapılarla mücadele edilmesi gerekir. Bununla birlikte, mücadelenin demokratik ilkelerden ödün vermeden yapılabilmesi güç görünmektedir. Çalışmanın amacı enformasyon ve demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyerek günümüzdeki dezenformasyon sorununun demokratik işleyiş üzerindeki baltalayıcı etkisini göstermek ve buna karşı yapılabilecekleri değerlendirmektir.

Abstract

Recently, information dissemination has reached an untrackable level. Information is available to everyone on a massive scale through technology and social media. For this reason, algorithms have been developed that restrict information based on a person's usage habits. Moreover, people's preferences take this restriction to a further level. The problem is that information can be false or misleading and can be spread consciously or unconsciously. The dissemination and consumption of such information, especially through social media, poses a significant problem today. Because people's judgments develop through information. Moreover, these judgments are not solely individual. Groupings that develop due to a certain common tendency also become determinants of the information to be acquired or excluded. Thus, society's judgments are distanced from the possibility of targeting the truth. When it is considered that the decision-making mechanism, which is the basic dynamic of democracies, is based on information, this process emerges as a significant problem. The fact that false or misleading information can easily spread and be consumed means that democratic decisions are departing from rationality. The only way to argue that democracy is not the rule of the ignorant is to show that citizens' decision-making processes have good epistemological grounds. However, it seems difficult to fight without compromising democratic principles. The aim of the study is to examine the relationship between information and democracy, to show the undermining effect of today's disinformation problem on democratic functioning and to evaluate what can be done against it.

Anahtar Kelimeler Enformasyon · epistemoloji · sosyal medya · karar süreçleri · demokratik işleyiş

Keywords Information · epistemology · social media · decision processes · democratic functioning

Atıf | Citation: Elmacı, Nusret Erdi. "Information dissemination and the impediment of democracy". *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy* no. 63 (2025): 302-318. https://doi.org/10.26650/arcp.1642377

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Elmacı, N. E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Nusret Erdi Elmacı nelmaci@pau.edu.tr

Extended Summary

Information is important for any form of government, but democracy's relationship with information is especially inevitable. Because every individual is in the decision-making mechanism and good decisions cannot be made randomly. This situtation show how important the connection between the good functioning of democracy and citizens having information is. Therefore, theoretically, an increase in the number of information disseminating tools or the fact that the administrators are informed about the thoughts of citizens is apositive development in terms of the functioning of democratic processes. However, with the development of internet technology, this positive situation becomes another matter of concern. Today, everyone can disseminate information or access the information that is disseminated thanks to the internet. In particular, the dissemination of intentionally guiding information is serious issue. Moreover, epistemic structures that develop thanks to social media, both for technological reasons and for people's tendencies, restrict information, cause people to enter a position that is epistemically flawed.

The philosophical problem this creates is as follows: The dissemination of false information has a role that undermines the functioning of democracy in decision-making processes. Because individuals who make judgment based on these make wrong choices. However, practices aimed at restricting information can also play a role in undermining democracy. In fact, being aware that information is suspicious can lead to the belief that democracy is not working. This alone show that the inevitable relationship between democracy and information has reached a dead end. The dead end actually arises from the orginal relationship between information and democracy; but it has become striking in our age.

The source of most of our knowledge is the information we acquire. Starting from our families and throught our education, we acquire information from out teachers, the books we read, or media channels, and believe that it is true. If people acquire information by taking into account their own tendencies, beliefs, and perspectives rather than truth, the inevitable result of this is grouping. Structures expressed with expressions such as filter bubbles, epistemic bubbles or echo chambers play an important role in this grouping. Those with the same tendency come together conciously or unconsciously to adopt certain judgments, find bases for these judgments and establish a dissemination and approval network in order to provide legitimacy through their acceptance by the group. Here, belonging to the group becomes important rather than objective truth and rationally grounds independent of individuals. If a person feels that he/she belongs to a certain view, his/her information source preferences on the internet will develop in a way that supports this view. Which expert's thoughts will be approved, and even who will be seen as an expert will be shaped in this context. In its simplest from, the problem is that we do not come across true information but information that depends on personal preferences. If we develop our judgments based on these, it means that we are making judgments with false or misleading information. In that case, the basis of our beliefs or decisions has a bad epistemological basis. Of the functioning of democracy is inevitably dependent on the judgments of individuals, democratic processes are far from being reliable. This not only leads to citizens making decisions about administrative institutions with insufficient information, but also the the institutions themselves making evaluations with insufficient information.

So what can be done in the face of this negative picture? The first reaction has been to restrict false or misleading information that develops through social media. This approach not only creates a conflict with the prenciples of democracy, but also does not provide any results to solve problem. Therefore, the most reasonable solution is probably for individuals to develop sensitivity regarding the dissemination of information. It does not seem realistic to expect this to be at an ideal level. Nevertheless, despite the lack of potential, sensitizing individuals is probably the most reasonable effort that can be made. It seems important to develop awareness about this and to plan educational processes that will provide sensitivity to children and young people.

Giriş

Platon *Sokrates'in Savunması* eserinde bir noktaya dikkat çeker (22a-e): Devletle ilgili işlerde karar verenler bunu hangi bilgiyle yapıyorlar? Bir demirci demiri dövmeyi, marangoz ağacı yontmayı, denizci gemiyi yürütmeyi bilir. Peki, bir toplumu yönetmekle ilgili kararlar söz konusu olduğunda kim hangi bilgiyle yönetim işleri hakkında konuşabilir? Soruyu başka diyaloglarında da tekrarlayan Platon demokratik yönetimi eleştirirken karar vericilerin cehaletine vurgu yapmaktadır. Her yönetim biçimi için önemli olmakla birlikte, özellikle demokrasinin bilgiyle ilişkisi kaçınılmazdır. Platon'un eleştirisi yerindedir, çünkü demokrasilerde her birey karar mekanizmasının içerisindedir ve iyi kararlar rastgele verile-

mez. Bu durum demokrasinin iyi işlemesinin yurttaşların bilgiye sahip olmasıyla ne kadar önemli bir bağlantısı olduğunu gösterir.

Günümüzde demokratik rejimlerin dünya genelinde kazandığı hakimiyet Platon'un kaygısının giderildiği düşüncesinin bir sonucudur. Modern toplumda eğitim düzeyinin ve eğitimli birey sayısının artması, gazete ya da kitap gibi enformasyon yayan unsurlara erişimin kolaylaşması, sivil toplum kuruluşlarının yasallaşması gibi süreçlerin gelişimiyle demokratik yapılanmaların paralelliği tesadüf değildir. Yurttaşların eğitimli bireyler olması ve enformasyonların her yurttaşın erişiminde olması karar süreçlerini meşrulaştıran bir unsur olmaktadır. Enformasyon yayan araçların çoğalması ya da yönetenlere yurttaşın fikirleri hakkında enformasyon ulaşıyor olması demokratik süreçlerin işlemesi için olumlu gelişmelerdir.

Ancak, internet teknolojisinin gelişimiyle bu olumlu durum bir başka kaygı konusu haline gelmektedir. İnternetin sunduğu çeşitlilik ve özgürlük enformasyon yayılımını ölçmesi zor bir noktaya taşımaktadır. Bir yönüyle, kişinin her konuda enformasyona ulaşabilir olması karar süreçlerine potansiyel anlamda pozitif katkı sağlar. Diğer yönüyle ise, yanlış enformasyona ulaşım da bir o kadar kolaylaşmıştır. Dahası, eskiden bazı ana kaynaklar yoluyla yayılan ve muhtemel yönlendirme veya gizleme faaliyetlerine açık olsa bile takip edilebilir enformasyon süreçleri bundan böyle kontrol dışıdır. Her an herkes internet sayesinde enformasyon yayabilir veya yayılan enformasyona erişebilir. Özellikle kasıt taşıyan yönlendirici enformasyonun yayılımı ciddi bir meseledir. Üstelik sosyal medya sayesinde gelişen, hem teknolojik sebeplerle hem de insanların eğilimleri sebepleriyle enformasyonu kısıtlayan epistemik yapılar, kişilerin epistemik açıdan kusurlu olan bir pozisyona girmelerine neden olmaktadır. Bunun ortaya çıkardığı felsefi konu şudur: Yanlış enformasyon yayılımı karar süreçlerinde demokrasinin işlerliğini baltalayan bir role sahiptir. Çünkü bunlara dayanarak yargı veren bireyler hatalı tercihler yapmaktadır. Buna karşın, enformasyonları kısıtlamaya yönelik uygulamalar da demokrasiyi baltalayacak role sahip olabilir. Hatta, enformasyonların şüpheli olduğunun bilincinde olunması demokrasinin işlemediği inancına neden olabilir. Bu bile kendi başına demokrasi ve enformasyon arasındaki kaçınılmaz ilişkinin bir çıkmaza girdiğini göstermektedir. Çıkmaz aslında bilgi ve demokrasi arasındaki kökensel ilişkiden doğmaktadır; ama çağımızda çarpıcı hale gelmektedir. Çalışma boyunca bahsi geçen sürecin nasıl geliştiği, neden bir güçlük çıkardığı incelenmekte ve demokrasi için tehdit oluşturan enformasyon problemine karşı iki olası çözüm değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi, enformasyonu kontrol etmeye odaklanan kısıtlayıcı çözümlerdir. Bu çözüm yolunun etkisizliği bir yana demokratik ilkelere de aykırıdır. İkincisi ise bireylerin duyarlılık kazanmasıdır. Her ne kadar gerçekçi bir beklenti gibi görünmese de demokrasiyle uyumlu olabilecek tek çözüm yolu olarak görünmektedir.

Enformasyon ve Yargıda Bulunmak

Temelde yargılarımız edindiğimiz enformasyonlarla kurulur. Bir ürünü satın almamızın nedeni ürünün markasıdır çünkü bu markanın güvenilir veya kaliteli olduğu gibi bir yargıya sahibizdir. Bu yargıyı geliştirirken gelişigüzel ya da bilinçli bir araştırmayla enformasyon edinebiliriz. Bazen ürünü satın almamızın sebebi fiyatıdır. Fiyat hakkındaki enformasyonu edinmemiz bizi bu kararı almaya götürür. Benzer şekilde, bir haber kaynağını takip ederiz çünkü bu haber kaynağının doğruları ilettiğine inanırız. Bunun gerisinde yine bilinçli veya gelişigüzel şekilde edinilmiş enformasyonlar, belki de çevresel faktörlerle edinilmiş politik tutumlarımızın varsayımsal etkisi bulunmaktadır. Yani, belirli bir politik çevreye yakınlığımız haber kaynağını benimsememizin tek sebebidir. Bu türden yargı, tutum veya inançların gerisinde her zaman bir şekilde edinilmiş enformasyonlar vardır. Nihayetinde, bir doktor da hastalık teşhislerini hasta hakkındaki enformasyonla yapar; bir hakim eldeki enformasyonlar, başka bir deyişle delillere dayanarak hüküm verir, ekonomist bütçenin iyi yönetilip yönetilmediğiyle ilgili düşüncelerini incelediği enformasyonlar aracılığıyla değerlendirir.

Enformasyonların hayatımızdaki yeri tüm karar süreçlerinde kaçınılmaz şekilde etkilidir. Siyasi düzlemden ele alındığında demokratik bir rejimin yurttaşlarının kararları da enformasyonlar yoluyla gelişmektedir. Bir uygulamanın yararlı sonuçları olduğuna inanıyorsak ve böyle olduğuna dair güvenilir enformasyonlara sahipsek uygulamayı desteklememiz demokrasinin işlediğinin göstergesidir. Eğer uygulamanın sonuçlarının zararlı olduğuna inanmak için güçlü sebeplerimiz varsa ve bununla ilgili olumsuz görüşlerimiz yöneticilere ulaşıyorsa demokratik süreç burada da etkili şekilde işlemek-

tedir. Anlaşılacağı gibi demokrasi tüm yurttaşların kararlarının yönetimsel sürece dahil olmasını gerektirdiğinden, sistemin merkezinde doğru enformasyonların yayılıp yayılmaması vardır.

Demokrasinin doğası nedeniyle yurttaşların eğitimi ve bilgiye erişimi hayati öneme sahiptir. İster yetki verilmiş yönetici olsun ister yetkiyi veren ve yapılanları değerlendiren olsun eğer sistemin bileşenleri olan yurttaşlar ve kurumlar bilgiye sahip ise karar verme mekanizması en azından teorik anlamda olumlu durumdadır. İnternetin kullanımı ile bilgiye erişimin kolaylaşması ilk bakışta pozitif bir gelişme olarak görünmektedir. Ancak, kararların enformasyona dayanması ile bilgiye dayanması arasında fark vardır. Bilgiyle karar vermek doğrulara erişen bireylerin bunu temel alarak yargılar oluşturmasıdır. Enformasyon ise doğru ya da yanlış olabilir. Doğru olduğu düşünülen, hatta bazı durumlarda doğru olduğunu düşünmek için iyi sebeplere sahip olunan bir enformasyon yanlış ise bireylerin yargılarının gerçeklikle bir ilgisi olamaz. Böyle bir süreç demokratik karar süreçlerinin baltalanması anlamına gelmektedir. Teknolojinin gelişimi son yıllarda bu süreci güçlendirmektedir. Teknoloji sayesinde yalnızca bilgi ya da doğru enformasyonlar değil yanlış enformasyonların da kasıtlı ya da kasıtsız yayılmasıyla karşı karşıyayız. Süreçle mücadele edebilmek için sorunun doğru tespit edilmesi ve uygun şekilde açıklanması gerekir. Bunun bir yönü de enformasyon ve bilgi ayrımının yapılmamasıdır. Bu nedenle, öncelikle bu ayrım açık hale gelmelidir.

Enformasyon ve Bilgi Ayrımı

Bilgimizin çoğunun içeriğini edindiğimiz enformasyonlar oluşturur. Aileden başlayarak eğitim hayatı boyunca öğretmenlerimizden, okuduğumuz kitaplardan veya medya kanallarından enformasyon edinip bunların doğru olduğuna inanabiliriz. Bu da bilginin önemli bir kaynağının tanıklık olduğunu gösterir. Nasıl ki dünyanın algısal yönünü görerek ya da işiterek biliyorsak, çoğu şeyi de başkalarının beyanları aracılığıyla biliyoruz. Dolayısıyla, tanıklık da duyusal kaynaklar kadar başat bir role sahiptir. Aslında her türden algı ya da tanıklık özünde bilincimize yönelik bir veri akışıdır ve genellikle doğru olduklarını varsayarsak bu enformatik veriler yoluyla bilgiye sahip olduğumuz söylenebilir. Bununla birlikte, epistemolojide Platon'dan beri (201 c-d) tartışıldığı üzere bilgiye sahip olmak için doğrulara inanıyor olmak yeterli gelmemektedir.[1]

Türkçe akademik literatürde ve medyada sıklıkla "doğru bilgi", "yanlış bilgi", "yanlış bilinen", "yanlış bilginin yayılımı", "bilgi kirliliği" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Maalesef bu durum hem teorik olarak problemlidir hem de çağımızda ciddi bir mesele haline gelen yanlış enformasyonun yayılımı konusunun hatalı analiz edilmesine neden olmaktadır. Teorik problem çok detaylı ve tartışmaya açık bir konu olduğundan burada kısaca değinilecektir. Ama bunu incelemeden de enformasyon yayılımıyla ilgili sorunun bilgi ve enformasyon ayrımına dikkat etmeyi gerektirdiği yeterince açık şekilde anlaşılabilir.

Farz edelim bir mahkemede hakim sanığın suçlu olduğuna karar verecek olsun. Elbette rasyonel bir hakim kararını eldeki delilleri inceleyerek verecektir. Örneğin, sanığın suçu işlediğine dair şahitler, görüntü kaydı, sanığın beyanları veya DNA'sı gibi unsurlar genellikle ilgili delillerdir. Hakim delillere dayanarak "sanık suçludur" yargısı oluştursa ve gerçekten sanık suçluysa hakim sanığın suçlu olup olmadığının bilgisine sahiptir. Hakimin yargısının bilgi statüsüne sahip olmasının nedeni yargının hem doğruluğu hem de bu yargının gerekçelerle oluşturulmuş olmasıdır. Burada bahsi geçen deliller kendi başına yalnızca birer enformasyondur. Başka bir deyişle, gerçeği yakalayabilmek için zemin görevi gören verilerdir. Yani delillerin epistemik statüsü hakkında hakimin bir enformasyonu yoktur. Hakim delilleri güvenilir kabul eder çünkü bunun aksini düşünmesi için elde bir sebep bulunmamaktadır. Bundan dolayı sanığın suçu işlediğiyle ilgili şahitlik gibi deliller hakim için bilgi değil yalnızca bir veri/dayanak konumundadır. Hakimin şahitlik hakkında bilgiye

[1] Platon doğrulara inanıyor olmanın bilgiye sahip olmak için yeterli gelmeyeceğini, ayrıca inancın kanıtlarla/gerekçelerle (logos) desteklenmesi gerektiğini vurgular. Çağdaş epistemolojide Platon'dan kaynaklanan bu teori bilginin klasik tanımı olarak kabul edilmektedir. Gerekçelendirilmiş doğru inanç şeklinde ifade edilen bilginin klasik tanımının da yeterli bir tanım olmadığı Gettier'in ("Is Justified True Belief Knowledge?", 1963) makalesinden bu yana tartışılmaktadır. Şöyle ki, klasik tanım P gibi bir önermeye yönelik inancın doğru olması ve bu inancın doğruluğuna inanmanın uygun gerekçelere dayanmasını bilgi için şart koşar. Gettier ise inancın uygun gerekçelerle oluşturulmuş ve doğru olmasına rağmen bilgi statüsünü kazanamadığı örnekler tasarlayarak klasik tanımın öne sürdüğü şartların yetersizliğini göstermektedir. Bu nedenle, Gettier sonrası epistemoloji çalışmaları bilgi için hangi koşulların sağlanması gerektiğine odaklanır. Çalışmada gerekli olmadığı için bu tartışma ele alınmamakta, ancak metin boyunca bilgi denildiğinde yaklaşık olarak klasik tanım (gerekçelendirilmiş doğru inanç) düşünülmektedir.

sahip olması için "şahidin söyledikleri doğrudur" yargısını vermesi ve bu yargıyı gerekçelendirecek nedenlerinin olması gerekirdi.

Varsayımsal olarak verilerin doğru kabul edilmesi yargı süreçlerinin olağan yönüdür. Gördüğümüz her nesnenin renginin şu veya bu olduğuna inanmamız ya da internetten edindiğimiz enformasyona dayanarak bir olayın tarihi hakkında yargıda bulunmamız aynı sürecin sonucudur. Örnekten anlaşılacağı üzere bir yargı verirken eldeki delil veya sebepler yargının dayanağı olması bakımından gerekçelendirme rolüne sahiptir. Dolayısıyla delil ya da sebepler bir yargı değildir. Gördüklerimiz veya duyduklarımız birer veri olarak yargılar oluşturmamızı sağlarlar. Benimsediğimiz düşünceleri dile getiren bu yargılar belli gerekçelerle verilmiştir ve eğer doğruysa yargımızın bilgi statüsünde olduğu söylenebilir. Ama çoğu durumda edinilen verinin gerçekten doğru olup olmadığını bilmeyiz. Bu bakımdan veriler ya da verilerin anlamlı şekilde işlenmesiyle ortaya çıkan önermeler doğru ve yanlış değeri alabilirler. Diğer yönden, yargılarımızın bilgi sayılması için zorunlu olarak doğruyu yakalaması gerekir. Buna karşın, bir kişinin gerçeği bildiğini ama yanlış bildiğini söylüyorsak, kişinin gerçeği hiçbir zaman bilmediğini kastediyor oluruz. Dilsel kullanımda bu tür ifadeler sık karşılaşılan bir durumdur. Buna rağmen, teorik olarak düşünüldüğünde "yanlış bilginin" yayılması, doğruluğu zorunlu olan bir statüye sahip olması gereken epistemik durumun bunu sağlamadan statü kazandığını söylemektir. Bu da saçmadır.[2] Bir doktor hastasının rahatsızlığını biliyorsa zorunlu olarak doğru teşhisi koymuş olmalıdır. Eğer yanlış teşhis koyduysa ya doktor rahatsızlığın ne olduğunu bilmiyordur ya da teşhisi koyarken incelediği veriler hatalıdır. Verilerin hatalı olabilmesi kişinin cehaletinin makuliyetini açıklar. Fakat, "hatalı şekilde biliyor" demenin bir makuliyeti yoktur. Kısacası, enformasyonlar hatalı veya yanıltıcı olabilirler; tam da bu nedenle bizi bilgiden mahrum bırakabilirler. Eğer bilgi ve enformasyon ayrımı yapmadan, enformasyonun sahip olduğu epistemik özellikleri bilginin özellikleri varsayarsak, neyden mahrum olduğumuzu izah edemeyiz. Daha önemlisi, bugün öğretmenler, aile, güvenilir kaynaklar gibi yaygın enformasyon ediniminin olağan ve bilgi edindirici rolüne rağmen internet kaynaklı enformasyonun neden diğer kaynakların aksine ciddi bir sorun teşkil ettiğini de açıklayamayız. Bunları gözeterek metin boyunca bilgi denildiğinde kişinin gerekçeli yargılarının doğru olması, enformasyon denildiğinde doğru, yanlış ya da yanıltıcı olabilen veriler kast edilecektir.

Grup Epistemolojisi

Bir öğrenci öğretmeninin ona anlattıkları yoluyla bir şeyler öğrenir. Öğrenci öğretmeninin güvenilir bir kaynak olduğuna inanır (bilgi aktaran bir otorite veya uzman) ama aslında bunun için çok iyi gerekçeleri yoktur. Öğrenci bakımından öğretmenin aktardıklarının doğruluğu ayrıca bir kontrol mekanizmasına tabi tutulmaz. Yine de onun öğretmen seçilmiş olması bile bir sebeptir ve genellikle öğretmenlerin doğruları aktaran kişiler olduğunu düşünürsek öğrencinin öğretmene güveni akıl dışı bir tutum olmaz. Elbette öğretmenlerin belirli şartları sağlayarak seçildiği ve doğruların yayılımı için bu göreve geldiği bilinmektedir. Buna rağmen öğrenci açısından durumun güvenilirliği varsayımsaldır. Aynı aktarım süreci medyadan bir şeyler öğrendiğimizde de geçerlidir. Takip ettiğimiz kaynağın güvenilir olduğu inancı aslında kabuldür. Eğer bu kaynağa itimat etmek yaygın bir kanaatle ilişkiliyse ve bu kanaat rasyonelse (inanç objektif olarak iyi gerekçelere sahipse) ortada bir problem olduğunu söylemek güçtür. Belli başlı kaynaklardan bir şeyler öğrenebiliriz. Ama gerçekte bu tür kaynakların güvenilir olduğuna inanmak için güçlü sebepler edinmiş değiliz. Öyleyse, temelde öğrendiklerimiz birer enformasyon olabilir. Çünkü kaynağa yönelik varsayımsal itimat herhangi bir yargının bilgi statüsüne erişmesine yardımcı olacak doğrudan gerekçeler sunmaz. O halde, edindiğimiz enformasyonlar kolaylıkla yanlış olabilir.

[2] Burada izah edilmek istenen inançlarımızın malzemesi ile doğru olduğuna inandığımız yargıların statü kazanmasının farklı şeyler olduğudur. Neye bilgi deneceği veya enformasyon kavramının önerildiği şekilde kullanılıp kullanılmamasıyla ilgili dilsel mesele başkadır. Türkçe kavramların neye işaret edeceği bu alanın uzmanlarının işidir. Ama bilginin veya enformasyonun doğasını araştırmak da bilgi kuramcılarının işidir. Bilgi kuramı açısından teorik olarak bilgi ve enformasyon ayrımının çalışma boyunca söylenildiği şekilde gözetilmesi şu örnekle anlaşılabilir: Güvenilir bulduğumuz bir arkadaşımız Merkür gezegeninde yaşam olduğunu söylemiş olsun. Varsayalım bu iddia doğrudur ve biz M: "Merkür'de yaşam vardır" önermesinin doğru olduğuna inanıyoruz. Bu durumda bizim M önermesine inancımızın bilgi statüsü kazandığını söylememiz mümkün. Buna karşın, diyelim ki M önermesi yanlış ve biz bundan habersiz şekilde M'ye inanıyoruz. O halde, bizim M inancımız bilgi statüsünde olamaz çünkü M zaten yanlış. Daha sonra yaptığımız bir araştırmayla M'nin yanlış olduğunu öğrendiğimizde gerçekleşen tek şey M'nin doğruluğuna olan inancımızın ortadan kalkması olur. Zaten bilgi statüsünde olmayan bir önermenin bilgi olmadığını kavramış oluruz. M önermesinin kendisinin statüsünde bir değişiklik olmaz, değişen tek şey bizim tutumumuz olur. Dahası, M'nin yanlış olduğu senaryoda neden bilgiye sahip olmadığımızın izahı da kolaylıkla yapılabilmektedir. M bir enformasyondur. Ama M'nin başta bilindiğini, sonraki deliller ışığında artık bilinmediğini söylersek, bilginin bizim tutumlarımıza bağlı olduğunu söylemek zorunda kalırız. Bu da bilmenin doğrularla ilgili olmadığını söylemek anlamına gelir.

Bugün itibariyle önemli bir enformasyon kaynağının sosyal medya olması öğretmen vb. bir örnekte açıkça sorun gibi görünmeyen konuyu kritik bir öneme taşımaktadır. Öyle ki, güvenilir olduğunu düşünmek için yaygın bir kanaat gibi sebepler olsa da enformasyon ileten kaynaklar tamamen güvenilmez olabilir. Milyonlarca kişinin takip ettiği bir sosyal medya kaynağı manipülasyona hizmet ediyor olabilir. Üstelik bu manipülasyon kitlesel ölçekte etkide bulunmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan bilgiden yoksunluk hali de kitlesel ölçekte yayılmaktadır. Bunun nasıl işlediğini anlamak için grupların yargılarının doğasını incelemek gerekir.

Jennifer Lackey'nin belirttiği üzere[3] sosyal grupların inançlarının bilgi olup olmamasını belirleyen şey gerekçelendirmedir. Grup, X gibi bir yargının doğru olduğuna inanıyorsa X'in bilgi statüsü kazanması grubun yargısını nasıl gerekçelendirdiğiyle ilgilidir. Grupların inançlarını nasıl gerekçelendirdiği konusunda iki yaklaşım bulunmaktadır. Enflasyonistlere göre grubun inançlarının gerekçelendirmesi yalnızca ortak kabullerle ilgilidir. Deflasyonistlere göre ise grubun inançlarının gerekçelendirmesi üyelerinin inançlarının gerekçeli olup olmadığıyla ilgilidir.[4] Enflasyonist yaklaşım bir grubun inançlarının gerekçelendirme statüsü ile grup üyelerinin bireysel olarak inançlarının gerekçelendirme statüsünün ayrı olduğunu ileri sürer. Örneğin, bir cinayet davasında jüri, sanığın masum mu yoksa suçlu mu olduğu konusunda müzakere yapıyor olsun. Jürinin haberi olan görgü tanığı ifadelerine göre sanık suç mahallinden kıyafetlerine kan sıçramış halde kaçarken görülmüştür. Buna karşın, yargıç aslında güvenilir olan bu tanıklığın delil olarak kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Diğer deliller ışığında jüri sanığın masum olduğuna hüküm verir ve bu inançları gerekçelidir. Jüri yeminli bir grup olduğu için mahkeme kurallarına uymak zorundadır. Buna rağmen, aslında jüri üyeleri eldeki tüm delillere dayanarak sanığın masum olmadığına da gerekçeli bir şekilde inanmaktadır.[5] Lackey'e göre bu örnekte jürinin inancının gerekçeli olduğuna gerçekte güvenilir olan delilleri göz ardı etmesi nedeniyle itiraz edilebilir.[6] O halde, grubun inançlarının üyelerinin inançlarından bağımsız bir gerekçelendirme meselesi olduğunu söylemek güçtür.

Bir grup nasıl kollektif bir yargı oluşturabilir? Sonuçta bu, grubu oluşturan bireylerin yargılarının bir toplamı olmalıdır. Örneğin bir terfi komitesi kimin terfi alacağına dair bir yargı oluşturmalıdır. Bu yargının hem komite üyelerinin yargılarına duyarlı olması hem de grup yargılarının kendi başlarına rasyonel olan bir yargı dizisinin sonucu olması beklenir.[7]Ancak bu sürecin aynı anda iki yönünü sağlayacak kriterleri bulmak kolay değildir. List ve Pettit doktrinel paradoks olarak da geçen bir durumu tasvir eder:[8]

> Üç yargıçlı bir mahkeme, bir davalının sözleşme ihlali suçlaması altında sorumlu olup olmadığına karar vermelidir. Hukuki doktrine göre, mahkeme yalnızca ve yalnızca, birincisi geçerli bir sözleşmenin yürürlükte olduğunu ve ikincisi davalının davranışının bu tür bir sözleşmeyi ihlal edecek şekilde olduğunu tespit ederse davalı aleyhine karar vermelidir. Şimdi 1, 2 ve 3 numaralı yargıcın bu konularda ve davalının gerçekten sorumlu olup olmadığı hususunda aşağıdaki şekilde oy kullandığını düşünün. Herhangi bir satırdaki "evet" ya da "hayır" ilgili yargıcın ilgili öncülü veya sonucu kabul etme veya reddetme eğilimini temsil eder.

Geçerli sözleşme?	İhlal?	Sorumlu?
1. Evet	Hayır	Hayır
2. Hayır	Evet	Hayır
3. Evet	Evet	Evet

[3] Jennifer Lackey, "What Is Justified Group Belief?" *Philosophical Review* 125, No. 3, (2016), 342.

[4] Lackey, "What Is Justified Group Belief?" 342.

[5] Lackey, "What Is Justified Group Belief?" 343-44.

[6] Lackey, "What Is Justified Group Belief?" 349.

[7] Christian List ve Philip Pettit,"Aggregating Sets of Judgments: An Impossibility Result," *Economics and Philosophy* 18, (2002), 90.

[8] List ve Pettit, "Aggregating Sets of Judgments: An Impossibility Result," 92-93.

Eğer öncüllere verilen yanıtların çoğunluk kararıyla belirlenip sonucun tespit edilmesi istenirse kişi sorumlu olmalıdır; ama ortaya çıkan sonucun çoğunluk kararı olarak belirlenmesi istenirse kişi sorumlu değildir. Yargıçların geçerli bir sözleşmeyle ilgili kararlarına tek başına bakılırsa çoğunluk bunu onaylamıştır. Ayrıca çoğunluk bir ihlal olduğu konusunda da onay vermiştir. Bu iki karar ayrı ayrı değerlendirilip sonuç dikkate alınacaksa çoğunluk kararı kişinin sorumlu bulunması olacaktır. Ama, yalnızca kişinin sorumluluğuyla ilgili kararın çoğunluk sonucuna bakılırsa kişi sorumlu bulunmayacaktır. Eğer kolektif yargılar ya da başka bir ifadeyle bir grubun yargısı onu oluşturan bireylerin düşüncesini yansıtıyorsa gerçekten grubun yargısıdır fikri oldukça makul durmaktadır. Örneğin gösterdiği ise bunun oldukça karmaşık bir durum olduğudur. Elbette, yargıların toplamı olarak yargıların statüsü konusu çok kapsamlıdır. Çalışmanın göstermek istediği tek şey grupların belirli bir düşünceyi benimserken bu düşünceye ulaştıran başka fikir ya da tutumların rasyonel bir uyuma sahip olmayabildiğidir. Örneğin, 900 kişilik bir grup düşünelim. Bu grubun üyeleri aynı fikirleri genellikle benimseyen, aynı enformasyon kaynaklarını takip eden kişilerdir. Bunlardan 300 kadarı bir kurumun yönetimini (P) başarılı bulurken kurumun faaliyetlerini (Q) başarısız bulmaktadır. Bir diğer 300 kadarı ise kurumun faaliyetlerini başarılı bulurken yönetimin başarısız olduğunu düşünmektedir. Diğer 300 kadarı ise kurumun her bakımdan başarılı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca grubu oluşturan tüm kişiler bir kurumun başarılı (B) sayılması için hem P hem de Q konusunda yeterli olması gerektiğini düşünmektedir.

P	Q	(B=P ve Q)	Sonuç
1. Başarılı	Başarısız	Evet	O halde başarısız
2. Başarısız	Başarılı	Evet	O halde başarısız
3. Başarılı	Başarılı	Evet	O halde başarılı

Eğer ilk 300 kişinin ne düşündüğüne bakacak olursak kurumun başarısız olduğunu kabul etmesi gerektiği açıktır, çünkü başarı kriterlerinden birisi sağlanmamıştır. Aynı durum ikinci kesim için de geçerlidir. Son kesim için ise kurum başarılıdır. Böylece, 600 kişinin aslında kurumun başarısız olduğunu söylemesi rasyonel bir sonuç olarak görünmektedir. Diğer yandan, eğer konuları tek tek alacak olursak, P ve Q konusunda çoğunluk kurumu başarılı bulmaktadır. Çoğunluğun kabul ettiği gibi P ve Q birlikte sağlanmışsa kurum başarılı sayılmalıdır. Bu sonucun da önünde mantıksal bir engel görülmeyebilir. Öyleyse, grubun kararı hangi çoğunluğun kararı olmalıdır?

Problemin merkezinde grup kararlarının çoğunluk kararı şeklinde düşünülmesi yatmaktadır. Grup yargıları çoğunluğun yargısı ekseninde belirleniyorsa ortaya irrasyonel sonuçlar çıkabilir. Çoğu birey bir uygulamayı başarısız bulma eğiliminde olsa bile grup tavrı uygulamayı başarılı bulmaya yönelebilir. Bu bazen yukarıda gösterildiği gibi çoğunluk kararıyla ilgili sürecin karmaşıklığından kaynaklanabilirken, bazen de hem grup hem de grubun bireyleri delillere göre tutum geliştirmek yerine psikolojik veya sosyal etkenlerle tutum geliştirebilir. Demokrasinin merkezinde çoğunluk kararlarının olduğu göz önüne alınırsa demokrasinin işleyişiyle ilgili ciddi bir sorunla karşı karşıyayız demektir. Çünkü hükümetler yaptıkları uygulamalarla ilgili toplumda olumlu veya olumsuz tepki alırlar. Eğer tepki yanıltıcı olursa aslında başarılı bir uygulama ortadan kalkabilir ya da bunun tersi olabilir. Bireyler açısından düşünüldüğünde makul seçenek asıl eğilimken grup eğilimi makul olmayanı tercih ederse yanıltıcı enformasyonlar kaçınılmazdır. Bu bazen yönetenlerin de kullanabileceği bir eğilimdir. Bununla birlikte, kaynağın kendisi gruplaşma eğilimidir. Çoğunluğun genel eğilimin ne olacağını belirleme gücü, aynı zamanda gruplaşma talebiyle bağlantılıdır. Bunun nasıl işlediğini incelemek için internet teknolojisinin de günümüzdeki etkilerine bakmak önemlidir.

Teknolojiyle Birlikte Ortaya Çıkan Epistemik Problem

İnternet teknolojisinin gelişmesi enformasyon yayılımını radikal ölçüde değiştirmiştir. Bu yalnızca enformasyonun büyüklüğü ve hızıyla ilgili değildir. Bunun yanı sıra enformasyonun rastgele kaynaklardan edinilebilir olmasıdır. Özellikle sosyal medyanın gelişmesinden önce enformasyon edinimi yakın çevre, eğitim sürecindeki aktörler, kitap, dergi ya da ansiklopediler ile televizyon ve radyo gibi araçlardır. Enformasyon yayan bu kaynaklar yapısal olarak yanlış enformasyonun yayılımını mümkün kılmakla birlikte sosyal medya dönemiyle kıyaslandığında bunun olması güçtür. Çünkü söz konusu kaynakların bir yönü ticaridir. Yani bilgi satmayı hedeflediklerinden güvenilirlik önemlidir. Bundan dolayı uzmanlar ya da en azından öyle olduğuna inanılan kişiler genellikle iş başındadır. Geleneksel kaynakların uzmanla olan bağı nedeniyle yanlış enformasyondan ziyade çok kısıtlı enformasyon yaydığı daha makul bir eleştiri olacaktır. Sosyal medyada ise uzmanlık, hesabı verilmesi gereken bir şey değildir. Takip ve beğeni enformasyon yayan kişilerin güvenilirliği için asıl kriter haline gelir. Ancak, takip ve beğeninin sebebi olan bireylerin kişilerin uzmanlığını belirlemek bakımından meşruluğu tartışmalıdır.

Alvin Goldman sosyal epistemolojinin cevaplaması gereken şu soruyu ortaya atar:[9] Uzman olmayan bir kişi hangi uzmana güvenmesi gerektiğine karar verebilir mi? Sorunun basit bir cevabı olmasa da enformasyon edinilen kaynaklarla ilgili düşüncelerimiz tutumlarımıza doğrudan etki eder. Goldman'a göre bir dinleyicinin belirli bir kaynağın güvenilir olduğu veya olmadığına yönelik edindiği delil bu kaynaktan gelen tanıklıkları sarsar ya da destekleyebilir.[10] Bu epistemik etki konuşmacının özellikleri veya konuşmacıyla ilgili fikirlerimizle paraleldir. Belirli bir enformasyon edindiğimizde,

[9] Alvin I. Goldman, "Experts: Which Ones Should You Trust?" *Philosophy and Phenomenological Research* 63, No 1 (2001), 85.

[10] Goldman, "Experts: Which Ones Should You Trust?" 88.

bunun bir profesörden mi yoksa bir çocuktan mı ya da konuyla ilgisiz birinden mi geldiği söz konusu enformasyonun delil olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair tutumuzu etkiler.

Kimin enformasyonunu delil alacağımız konusu önemlidir. Bunun pek çok açısı var: Örneğin bir uzman bir başka uzmanın görüşlerini hesaba katmalı mıdır veya hangi durumlarda hesaba katabilir? Daha önemlisi ve konuyla ilgili olanı ise acemi birinin rakip uzmanların güvenirliliği hakkında yargı vermesinin meşruluğudur.[11] İlk bakışta söylenebilir ki bir aceminin belirli bir alanda uzmanın görüşlerini kendi görüşleri üzerinden değerlendirmesi mümkün değildir. Zaten bu alanda herhangi bir görüşü makul olamaz. Yine de bu düşüncenin akla yatkın görünmesi kime güveneceğimiz konusunda özgür olduğumuz sonucunu meşrulaştırmamaktadır.

Goldman uzmanlar arasında nasıl tercih yaparız sorusunun objektif bir cevabını soruşturmaktadır. Başlı başlına ele alınması gereken bu problem bir yana, sosyal medyada enformasyon yayılımıyla ilgili problem ise daha çok subjektif eğilimlerle ilgilidir. Şöyle ki, bir kişi uzman olmadığı halde enformasyon yayan bir kaynağın doğruları ilettiğine nasıl karar vermektedir? Günümüzde bunun cevabı internet teknolojisinin kişisel eğilimleri yönlendirmesi ya da belirli bir gruba bağlılık temelinde kişilerin enformasyon edinimini kendi tercihleriyle yönlendirmesidir. Ama bunu detaylandırmadan önce, hem internet teknolojisinin yalnızca olumsuz yönde değerlendirilmeyebileceğini hem de tam olarak olumlu yönünün aslında negatif yapısını meşrulaştırdığına değinmek gerekir.

İnternet teknolojisinin enformasyon yayma konusundaki olanağı aslında entelektüel gelişim bakımından pozitif bir potansiyele de sahip. Özellikle Wikipedia projesi bu konuda önemli bir girişim olarak göze çarpar. Wikipedia'yı kuranların amacı iyi bir ansiklopedi geliştirmektir. Ücretsiz bir şekilde herhangi bir konuda bilgi edinmek için kolay bir yol sunan Wikipedia ya da benzeri bir platform önemli bir gelişim göstergesidir. Sonuçta amaç insanların bilgiye erişim sağlayabilmesidir.[12] Gerçekten de günümüzde pek çok kişi bir şeyleri öğrenmek için Wikipedia'dan yararlanmaktadır. Şu var ki, Wikipedia geleneksel ansiklopedilerden önemli bir fark barındırır. Geleneksel ansiklopedilerin aksine konuların uzmanlar tarafından yazılıp yazılmadığı belirsizdir. Dahası, yazılanların deneyimli editörlerin kontrolünden geçmiyor olması Wikipedia ile ilgili güvenilirlik endişeleri doğurur.[13] Buna karşın, İlginç şekilde internetteki hataların düzeltimi basılı bir kitaptakinden daha basittir ama aynı kolaylıkla hatalar da yayılabilmektedir.[14] Yani, bir yandan manipüle edici veya tesadüfi hatalara sahip basılı bir eser daha kalıcı bir etkiye sahip olabilirken, bir internet kaynağındaki hata ya da manipüle edici unsurlar hızlıca fark edilip, değiştirilebilir. Bununla birlikte, Wikipedia türü internet sitelerinin doğurduğu asıl mesele bu değildir. Kalite kontrol mekanizmasından yoksunluğunun yanı sıra geleneksel ansiklopedinin aksine Wikipedia tanıklık epistemolojisini gündeme getiren bir yapıdır çünkü birinin bir başkasına güvenmesini gerektirir. Dolayısıyla, eğer Wikipedia'ya güvenmek meşru ise, herhangi bir internet kaynağına da güvenmek meşrudur. İşte bu, internet üzerinden enformasyon edinimiyle ilgili kritik noktadır.

Wikipedia ile ilgili felsefi sorun şudur:[15] Bir makale yazarı bilinmeden güvenilir olarak değerlendirilebilir mi? Wikipedia özelinde güvenilirlik sorusu doğru inançlar üretip üretmeyeceğine bağlı olarak değerlendirilebilir ve yapılacak incelemelerle tespit edilebilir. Bu durum Wikipedia ya da benzeri araçların başka forumlardan ayırt edici olan yönüdür. Sosyal medya söz konusu olduğunda böyle bir tespit yapılabilir mi? Yapılsa bile bu neyi meşrulaştırır? Eğer kişilerin kim olduğuna bakılmaksızın kollektif bir şekilde doğruları yayması epistemik açıdan pozitif bir durumsa Wikipedia türü siteler ciddi bir sorun teşkil etmez. Ama internette kollektif ya da bireysel enformasyon yaymak meşru ise doğruları hedeflemek zorunlu bir şart değildir. Bir uzmanın alanıyla ilgili enformasyon yayması en azından çoğunlukla doğruları hedeflemektedir. Uzman olmak ve uzmanlığı korumak bu kriteri sağlamaktan kaçınamaz. Diğer yandan, yalnızca enformasyon yaymak asıl hedef ise, yayılan enformasyonların doğruluğu bile aslında tesadüfe dayanacaktır. Öznenin yayılımı

[11] Goldman, "Experts: Which Ones Should You Trust?" 89.

[12] Don Fallis, "Toward an Epistemology of Wikipedia," *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 59, no 10 (2008), 1663.

[13] Fallis, "Toward an Epistemology of Wikipedia," 1663.

[14] Fallis, "Toward an Epistemology of Wikipedia," 1669-70.

[15] P. D. Magnus, "On Trusting Wikipedia," *Episteme* 6, no 1 (2009), 74-75.

sağlayanın doğruluğu gözeteceğini düşünmek için hiçbir sebebi yoktur. O halde, bireysel ya da kollektif enformasyon yayan yapıların tercih edilmesi için doğruluk bir gerekçe olmaktan çıkar.

Kişiler doğruluktan ziyade kendi eğilimleri, inançları, bakış açılarını dikkate alarak enformasyon edinimini sağlıyorsa bunun kaçınılmaz sonucu gruplaşmadır. Aynı eğilimde olanlar bilinçli veya bilinçsiz şekilde bir araya gelerek belirli yargıları benimsemek, bu yargılar için dayanaklar bulmak ve bunların grupça kabulü üzerinden meşruluk sağlamak adına yayılım ve onay ağı kurarlar. Burada kişilerden bağımsız objektif doğruluk ve rasyonalite zemininden ziyade gruba aidiyet önemli hale gelir. Son yıllarda filtre balonları, yankı odaları, seçici maruziyet veya epistemik baloncuklar gibi ifadelerle izah edilen durum internet kullanımının yalnızca bazı enformasyonları alacak şekilde düzenlenmesini kasteder. Arama motorları, sosyalleşmeye olanak sağlayan siteler veya haber içerikleri sunan uygulamalar gibi internet teknolojisinin ürünleri yalnızca enformasyona erişmeyi sağlamaz, ayrıca bizim hakkımızda enformasyon toplarlar.[16] Geliştirilen algoritmalar bu enformasyonları kullanarak bir filtreleme yapar. Eli Pariser'in[17] kavramlaştırdığı şekliyle artık bir "filtre baloncuğu" oluşmuştur. Yani, önümüze çıkacak enformasyon geçmiş tercihlerimize göre sistemin kendisi tarafından önümüze çıkarılacaktır. Böylece, kişiler algoritma yoluyla kendi eğilimlerine uygun olan bir baloncuğa hapsedilir. Fakat filtre baloncuğu, sistemin epistemik anlamda olumsuz yönünü göz önüne sermekle birlikte tek yönlü bir açıklama sunmaktadır. Şöyle ki, kişilerin eğilimleri tesadüfen değildir. Özellikle ideolojik türde kutuplaşmalarda kişilerin haber kaynağı gibi tercihleri bilinçli bir çabayla gelişir. Bu bakış açısından gruplaşmanın temel dinamiği algoritmadan ziyade "seçici maruziyet"tir.[18] İkinci dinamik meselenin yalnızca teknolojiyle ilgili olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Jamie Watson'ın vurguladığı gibi[19] enformasyon edinimine filtreler uyguluyorsak epistemik sorumluluğumuz gündeme gelecektir.

Bununla ilgili açıklayıcı bir başka kavram "yankı odaları"dır. Özellikle sosyal medyada kendisini gösteren yankı odaları durumu kabaca söylenirse bir enformasyon veya fikrin grup içinde tekrarlanarak güç kazanmasıdır.[20] Aslında ortada tek bir kaynak veya kaynağı belirsiz bir enformasyon vardır; ama grup kendi içerisinde bunu tekrarlayarak kitlesel bir onaya dönüştürürken farklı fikir veya enformasyonun sesi kısılır. Bununla birlikte, Thi Nguyen yankı odaları ve filtre balonları şeklindeki kullanımlarda bir karmaşa olduğunu düşünmektedir.[21] Sosyal medya yapılanmalarında iki tür gruplaşmadan söz edilebilir: Epistemik baloncuklar ve yankı odaları. Kişilerin kendi eğilimleri doğrultusunda belirli kaynaklara yönelmesi ve alternatif kaynaklara daha az maruz kalması bir epistemik baloncuğa girildiğini gösterirken, kişilerin kaynak seçiminin değil bizzat kaynağın ne olduğunun grup olmayı belirlemesi ve gruptan olmayanın doğrudan dışlandığı yapılar yankı odasında bulunulduğunu gösterir.[22] İkisi arasındaki farka dikkat etmek önemlidir; çünkü epistemik baloncuklar alternatif kaynakları itibarsızlaştırmaya gayret etmezken, yankı odalarının asıl amacı budur. Bu nedenle, günümüzdeki asıl tehdit yankı odalarıdır.

Eğer kişi kendisini belirli bir görüşe ait hissediyorsa internet ortamında enformasyon kaynağı tercihleri bu görüşü destekleyecek yönde gelişecektir. Hangi uzmanın düşüncelerine onay verdiği, hatta kimi uzman olarak gördüğü bile bu bağlamda şekillenecektir. Kişilerin genel eğilimi nedeniyle zamanla kitlesel ölçekte gruplar oluşur. Gruplar belirli bir görüşün hem yayılımı hem de onayı için tek merkez haline gelir. Öyle ki, kaynağı bile belli olmayan bir haber grubun üyelerinin paylaşımları sayesinde şüpheden yoksun kalır. Ancak, aslında süreç epistemik bakımdan kusurludur. Aynı

[16] Jamie C. Watson, "Filter Bubbles and the Public Use of Reason: Applying Epistemology to the Newsfeed", *Social Epistemology and Technology: Toward Public Self-Awareness Regarding Tecnological Mediation* içinde, Ed. Frank Scalambrino (London: Rowman & Littlefield, 2016), 49.

[17] Eli Pariser, *The Filter Bubble: What the Internet Is Hidding From You* (London: Penguin, 2011).

[18] Dominic Spohr, "Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure On Social Media," *Business Information Review* 34, no 3 (2017), 153.

[19] Watson, "Filter Bubbles and the Public Use of Reason: Applying Epistemology to the Newsfeed," 52-53.

[20] Jennifer Lackey, "Echo Chambers, Fake News, and Social Epistemology", *The Epistemology of Fake News* içinde, Ed. Sven Bernecker, Amy K. Flowerree ve Thomas Grundman (New York: Oxford University Press, 2021), 207.

[21] C. Thi Nguyen, "Echo Chambers and Epistemic Bubbles," *Episteme* 17, no 2 (2020), 142.

[22] Nguyen, "Echo Chambers and Epistemic Bubbles," 142.

kaynağın birden fazla versiyonuna danışmanın yargılara epistemik statü kazandırmayacağı, bu tür yankı odalarının demokrasi üzerinde bozucu etkisi olduğu söylenmektedir. Buna karşın Lackey'e göre burada probleme dair tespit hatalıdır.[23] Problem yankı odalarında bulunmak değil; başka bir ifadeyle yankı odaları epistemik bakımından sorunlu değil, sorun yankı odalarını belirleyen içerikle ilgilidir. Sorun güvenilir olmayan kaynaklarla yankı odaları kurmaktır. Lackey, yankı odalarının aslında bir sesin çoklu görünümüne indirgenemeyeceğini, her bireyin doxastic olarak bağımsız olduğunu düşünür. Lackey'e göre problem tek bir kaynağa güvenmek değil, yalan söyleyen bir kaynağa güvenmektir. Örneğin iklim değişikliğini savunan bir yankı odası epistemik açıdan sorun teşkil etmez.[24]

Lackey'nin analizi önemli bir noktayı gözden kaçırır. Daha önce de bahsedildiği gibi Wikipedia türü sitelerin güvenilir olduğunu kabul etmenin meşrulaştırdığı bir zemin bulunmaktadır. Benzer şekilde, yankı odalarının doğrularla ilgili olduğunda kaygı konusu olmadığını, sorunun yanlışları yayan yankı odalarına hapsolmak olduğunu söylemek neyin meşrulaştırıldığına dikkat etmemektir. Çünkü enformasyon yayılımıyla ilgili sorun basitçe doğru enformasyon veya yanlış enformasyon konusu değildir. Böyle bir bakış açısı savaşların sonlanması için basitçe silahsızlanmayı çözüm olarak önermeye benzer. Dezenformasyon problemi basit bir silahsızlanma meselesinden fazlasıdır.[25] Sosyal psikolojideki araştırmalar enformasyon yayılımı bakımından alternatif otoriteler yoluyla doğruların veya gerçek delillerin gölgede bırakılabileceğini göstermektedir.[26] Bunun da temel nedeni insanların kendi dünya görüşlerine yönelik eğilimleridir. Gruplar yalnızca grup aidiyeti temelinde enformasyon seçiyorsa, enformasyonların güvenilir kaynaklardan gelmesi nihayetinde tesadüftür. Güvenilir olmayan kaynaklardan gelseydi de grup bunu onaylayacak bir mahiyete sahiptir. Demokratik süreçlerle ilgili kararlarda ister istemez bazı otoritelere güvenmek zorunda kaldığımız dikkate alınırsa, bu yapının siyasi amaçla kullanılabileceği açıktır.

En basit haliyle özetlenirse, sorun doğru enformasyonların değil kişisel tercihlere bağlı olan enformasyonların önümüze çıkmasıdır. Eğer biz yargılarımızı bunlara dayanarak geliştiriyorsak, yanlış veya yanıltıcı enformasyonlarla yargı veriyoruz demektir. O halde, inançlarımızın ya da kararlarımızın zemini epistemik anlamda kötü bir temele sahiptir. Demokrasinin işleyişi bireylerin yargılarıyla kaçınılmaz şekilde bağlıysa, demokratik süreçler güvenilir olmaktan uzaktır. Bu yalnızca yönetimsel kurumlara yönelik yurttaşların yetersiz enformasyonla karar vermesiyle değil, ayrıca söz konusu kurumların da yetersiz enformasyon edinerek değerlendirme yapmasına yol açar. Böyle bir durumda demokratik süreçlerin temelinde cehalet işlerlik kazanır.

Demokrasi ve Enformasyon

Demokratik devletlerin kurumsal yapısı enformasyonun toplanmasıyla bağlantılıdır. Ortada giderilecek bir eksiklik, geliştirilmesi gereken bir uygulama varsa, bunun nasıl olacağını belirlemek epistemik ihtiyaçları gündeme getirir. Çünkü karar süreci enformasyon yeterliliğine dayanmalıdır. Her ne kadar demokrasinin en önde gelen özelliği çoğulculuk gibi görünüyor olsa da çoğunluğun hükmü kamunun yararını gözetmeyi garanti etmez. Elizabeth Anderson'ın vurguladığı üzere, dini çeşitlilik gibi bir problemi çoğunluğun dini görüşlerine uygun kurumsallaşmayı sağlayarak görünürde çözebiliriz. Bununla ilgili bir yasa ortaya atılır, çoğunluk bunu onaylar ve diğer inanç sistemleri yasaklanarak sorun artık sorun olmaktan çıkar. Sorunun bu tür bir çözümünün kamu yararıyla bir ilgilisi gerçekten var mıdır? Ortadaki problem bile aslında belirli bir tarafın problem ettiği şeydir. Halbuki devlet için böyle bir problem yoktur. Teolojik uzmanlık gerektiren enformasyonlar kamu yararına odaklanan bir aygıt için gereksizdir. Böylece, neyin sorun olduğu ve buna bağlı olarak karar süreçlerinde toplanacak enformasyonlar çoğunluğun fiyatlandırmasıyla yapılmamalıdır. Fiyatlandırma oy satın almanın önünü açar ve bunun demokratik işleyişteki meşruluğu yine de bunu meşru yapmayabilir.[27]

[23] Lackey, "Echo Chambers, Fake News, and Social Epistemology," 206.

[24] Lackey, "Echo Chambers, Fake News, and Social Epistemology," 206-207.

[25] Nusret Erdi Elmacı, "Enformasyon Savaşları ve Barış," *Social Science Development Journal* 7, no 31 (2022), 80.

[26] Tuukka Ylä-Antilla, "Popülist Knowledge: 'Post-truth' Repertoires of Contesting Epistemic Authorities," *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5, no 4 (2018), 360-361.

[27] Elizabeth Anderson, "The Epistemology of Democracy," *Episteme* 3, no 1-2 (2006), 10.

Demokrasilerde seçmenler eldeki enformasyona göre karar verirler ya da vermeleri beklenir. Bu nedenle özgür bir basının olması ve kişilerin eldeki enformasyonlara dayanan tartışmaları takip etmesi ya da katılması elzemdir. Yalnızca bu sayede kamusal yararı gözetecek yargılar verilebilir. Başka bir deyişle, demokrasiler birlikte yaşayan insanların kendi çıkarlarının en iyi yargıcı olduğunu varsayan sistemlerdir.[28] Bu yönden, demokratik kararlar karşılıklı müzakere, saygı ve bilgi iletimini gerektiren bir süreç işidir. Gutmann'a göre böyle bir süreçle ilintili olması demokrasinin doğasını uyumsuz yapar. Karşıt ve kıyaslanamaz değerlerin bir çatışması kaçınılmazdır. Doğası gereği demokrasi açık bir seçim yapma hesabı değildir ve meselelere karşı tek bir cevap fikriyle uyumsuzdur. Buna rağmen, demokrasinin uyumsuz doğası müzakere sağlandıkça meşru politikaların önünü açan bir olanağa sahiptir.[29] O halde, daha fazla kriz veya daha fazla uzlaşma ve rasyonel karar arasındaki seçim demokrasinin bileşenlerinin süreci işletmesine bağlıdır. Demokratik süreçler bilgi ya da en azından doğru enformasyonlarla işledikçe sürecin sonuçlarının olumlu olması beklenebilir. Buna karşın, yargılar enformasyon kısıtlılığı ve bahsi geçen anlamda tartışma kültürünün olmadığı bir ortamda veriliyorsa yargıların dayanağı kişisel tercihler, arka plandaki kabuller vb. olur.[30]. Daha önce de vurgulandığı üzere enformasyonlar doğru ve yanlış olan verilerdir. Demokratik işleyiş bakımından bu kendi başına soruna yol açmaz. Çünkü demokrasi, hatalı kararlar verilebileceğini kabul etmek demektir. Sonuçlar istenmeyen şekildeyse veya uygulamadan önce mevcut enformasyonların güvenilirliğinden şüphe edecek sebepler bulunduysa, kararlar değişebilir ve bu demokrasinin tam da özüdür. Zaten, bir uygulamanın sonuçlarının ne olduğunun verisi de enformasyon toplama işlemidir. Demokrasinin önemi bu verilerin toplumun fikirlerinin de taşıyıcısı olabilmesidir. Toplum kaygılarını enformasyon olarak yönetenlere iletir. Ama ciddi bir güçlük şudur: Enformasyonların emniyetini nasıl sağlayabiliriz? Örneğin özgür basının demokrasinin gelişmesiyle bağlantısı sıklıkla vurgulanırken, sosyal medyada yalanlar yaymayı da demokratik özgürlük, çok seslilik bağlamında mı düşüneceğiz? Bununla ilgili önlemlerin anti-demokratik olmaması ama demokratik özgürleşmenin demokratik karar süreçlerini baltalamaması nasıl mümkün olabilir? İşte bu sorular, son yıllarda demokratik işleyiş için paradoksal bir noktaya ulaştığımızı gösteren cevaplarla karşı karşıyadır. Demokrasinin bilgi ve doğru enformasyona bağlı süreçler işletmesiyle ilgili gereklilik zaten demokrasinin doğasında bulunan bir kriz potansiyelidir. Çağımızda teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan yanlış/yanıltıcı enformasyon yayılımının düzeyi bu potansiyel krizin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Demokrasinin Epistemik Krizi

Sokrates'ten bu yana demokrasiye yönelik yaygın eleştirilerden birisi, demokrasinin cahil kişilerin ya da onları kontrol edenlerin yönetimi olduğudur. Çünkü demokrasi vatandaşların karar mekanizmasına katılımını gerektirir; fakat vatandaşların karar vermek için yeterli enformasyonu yoktur. Halbuki, demokrasi yalnızca karar verme hakkının eşitliği değil, ayrıca karar vermek için enformasyon eşitliğini de gerektirir. İkinci nokta Sokrates hariç çok vurgulanmamıştır. Aydınlanma filozoflarının da etkisiyle yaklaşık üç asırdır demokrasi hakkında konuşulan, karar süreçlerine katılımın bir doğal hak olmasıdır. Ama karar vericiler yeterli ve doğru enformasyonlara eşit düzeyde erişemiyorsa cehalete işaret eden eleştiri yerindedir.

Yaygın görüş bakımından eğitim, fırsat eşitliği, şeffaflık ve enformasyon edinme hakkı demokratik devletlerin sağlaması gereken başlıca unsurlardandır. Bunun gerekliliği her yurttaşın eşit siyasi statüye sahip olmasından doğar. Eşit siyasi statü, kişilerin oy kullanma, göreve aday olma, görüşlerini ifade etmek gibi eşit siyasi haklara sahip olduğu anlamına gelir. Vatandaşlar karar alma süreçlerine eşit katılımcıdır ve siyasi statü hem bir sorumluluk hem de kolektif kararlara uyma anlamına gelir.[31] Vatandaşların karar süreçlerine katılımının hak ve gereklilik olması demokrasi için

[28] Amy Gutmann, "Democracy", *A Companion to Contemporary Political Philosophy* içinde Ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit ve Thomas Pogge, (Malden: Blackwell Publishing, 2007), 521.

[29] Gutmann, "Democracy", 529-530.

[30] Anderson, "The Epistemology of Democracy," 11.

[31] Thomas Christiano, "The Basis of Political Equality", *Political Epistemology* içinde, Ed. Elizabeth Edenberg ve Michael Hannon (New York: Oxford University Press, 2021), 115-116.

medyanın rolünü kaçınılmaz kılar. Bundan dolayı sosyal medyanın gelişimi ilk başlarda olumlu bulunmuştur. Kurulan platformlara erişim kolaylığı, enformasyonun yayılım hızı, insanların karşılıklı iletişim olanağı, bağımsız ve zengin içerikli kaynaklar sunması gibi hususlar nedeniyle yeni medya özellikle ifade özgürlüğü ve karşılıklı müzakere ortamı sağlaması işaret edilerek demokrasinin işlemesi için daha iyi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.[32] Çünkü çeşitli ve özgür medyaya kolay erişim daha fazla enformasyon anlamına gelir. Enformasyon arttıkça hem bireysel hem de kolektif olarak iyi kararlar verilebilecektir.[33]

Enformasyon artışı ve demokrasinin işlerliği arasında beklenen olumlu ilişki uzun yıllardır yapılan soruşturmalarda genellikle hayal kırıklığı yaratmıştır.[34] Yani demokratik süreçlerin vatandaşların enformasyona sahip olsa bile bunu işleme yeteneği nedeniyle problemli yönleri her zaman farkında olunan bir durumdur. Zaten Sokrates'in de demokrasinin doğasında gördüğü sorun buydu. Bu noktada demokrasiye yönelik şu iki sorun daha gündeme getirilebilir: Birincisi, iyi enformasyon ve iyi demokrasi arasındaki bağlılık bir efsane veya anlatıdan başka bir şey değildir. Enformasyon yayılımı ve enformasyona erişimle ilgili gelişmeler zaten sosyal mühendislik ürünleridir.[35] İkincisi, hangi demokrasiden söz ediyoruz? Farklı türlerde demokrasiler vardır ve her biri demokrasi olarak ifade edilse de aralarında önemli karşıtlıklar bulunmaktadır. Örneğin Schumpeter veya onun görüşlerinden etkilenerek geliştirilen popülist demokrasi bakımından demokrasi rakiplerin birbiriyle mücadele ettiği bir sistemdir. Bu rekabet dışında özel bir değeri yoktur. Diğer yandan liberal veya müzakereci demokrasi yaklaşımları demokrasiyi doğal hakların korunması ve toplumların gelişmesi yönünde gerekli bir sistem olarak ileri sürer.[36] Elbette, çalışmada bahsedilen demokrasi türü liberal, müzakereci, katılımcı şeklinde ifade edilen demokrasi yaklaşımlarıdır. Daha açık söylenirse demokrasinin yurttaşların ortak katılımıyla işleyen bir sistem olduğu ve bu konuda yurttaşların hak ve sorumluluğu olduğu, bu nedenle demokrasinin iyi işlemesi için yurttaşların yargılarının iyi enformasyonlara dayanması gerektiğini kabul eden her demokrasi türü çalışmanın incelediği problemin muhatabıdır. İncelemenin amacı doğrudan demokrasinin kendisi olmadığı için sistemin türü ve ilk itirazda dile getirilen demokrasi ve enformasyon ilişkisinin gerçekliği meselesi üzerinde durulmamaktadır. Burada kabaca odaklanılan problem şudur: Demokratik karar süreçlerinde iyi enformasyon gerekliliği demokrasinin doğasında zaten mevcut olan bir kriz potansiyeli taşırken günümüzdeki teknolojik gelişmelerle şiddetli boyuta varan dezenformasyon sorununa demokratik bir çözüm geliştirilebilir mi?

Soruya verilebilecek potansiyel cevaplardan önce krizin günümüzde nasıl derinleştiğini biraz daha incelemek faydalıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi grupların inançlarının epistemik statüsü gerekçelerle ilgilidir. Yurttaşlar her ne kadar birey olsalar da demokratik süreçlerde her birey yalnızca kişinin değil bir grubun düşüncesini dile getirir. Aslında bireyin özgün bir yargısı varsa bile bu genelde demokratik işleyişte duyulabilir değildir. Enformasyon edinimi de yönetimsel yapılara enformasyon ileten yurttaş görüşleri de kitlesel olduğunda işleve sahip olur. Ama grup kararlarının rasyonel olup olmadığı gibi bir soruya cevap vermek güçtür. Bunun için her bireyin kararının rasyonel olması veya grubun kararının tek tek bireylerden bağımsız olarak rasyonalitesi mi dikkate alınmalı konusu tartışmalıdır. Demokratik süreç genelde ikincisiyle ilerler. Çoğunluk kararları asıl etkendir. Ama doktrinel paradoksun gösterdiği gibi çoğunluk kararları çoğunluk kararı olmayabilir. Çoğunluk yönetimin A ve B konusunda başarısız olduğunu düşünürken aynı çoğunluk yönetimin genel olarak başarılı olduğunu şaşırtıcı şekilde düşünebilmektedir. Öyleyse kitlelerin enformasyon edinimi yerinde olsa bile rasyonel kararlar alıp alamadığı oldukça belirsiz durmaktadır.

[32] A. Fulya Şen ve Y. Furkan Şen, "Sosyal Medya, İletişim Hakkı ve İfade Özgürlüğü Üzerine Bir Değerlendirme," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17, no 2 (2015), 129.

[33] Matthew Loveless, "Information and Democracy", *Democracy and Fake News* içinde Ed. Serena Giusti ve Elisa Piras (New York: Routledge, 2021), 64.

[34] Loveless, "Information and Democracy", 64-65.

[35] Brenda Dervin, "Information ↔ Democracy: An Examination of Underlying Assumptions", *Journal of The American Society for Information Science* 45, no 6 (1994), 369.

[36] Demokrasi türlerine yönelik detaylı sunum için bkz.: Gutmann, "Democracy", 522-528; Hasan Tunç, "Demorkasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no 1 (2008), 1113-1132.

Günümüzde sosyal medya yapıları bu belirsizliği daha vahim bir noktaya taşımıştır. Belirli sayıda enformasyon kaynağına karşı grup eğilimleri yerine bundan böyle belirsiz enformasyon kaynağıyla gruplaşan eğilimlerle karşılaşmaktayız. Bunun sonucu gelenekselleşmiş ana akım medya ve entelektüellerin denetimindeki (veya kontrolündeki) yayın araçlarının eğilimlere göre şekillenmeye başlaması olmuştur. Basitçe, belirli bir gruba aidiyet hissetmek belirli kaynakları ve kişileri takip etmekle, bu da fakir enformasyonla sonuçlanmaktadır. Santos süreci aktif cehalet olarak betimler.[37] Dış kaynakların sessize alınması, doğru veya yanlış olduğunun önemsiz olduğu haber içeriklerinin grup içi tekrar yoluyla güvenilir bulunması bilinçli bir iradenin sonucunda cahil kalınmasından başka bir şey değildir. Öyleyse, demokrasiyle ilgili cehalet kaygısı bir kez daha gündeme gelecektir.

Son yıllarda problemi tarif etmek maksadıyla Post-truth ifadesi sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle Post-truth politika olarak ifade edilen, günümüze özgü bir siyaset anlayışı olmamakla birlikte, Brexit referandumu ve ABD seçimlerinin olduğu 2016 yılından itibaren kaçınılmaz şekilde göze çarpan dezenformasyon olgusu "sahte haber"in güncel politikada edindiği yerin incelenmesini gerektirmiştir. Sahte haberler yeni medya yoluyla hızlıca yayılmakta, gerçeğin gölgelendiği enformasyonların kişilerin eğilimleri sebebiyle tüketilmesi kimin neye inandığının veya yargılarını neye dayandırdığının bulanıklaştığı bir ortam yaratmıştır.[38] Post-truth siyasette artık politikacılar kaynağı belirsiz, hatta doğru olmadığı kanıtlanmış olsa bile, enformasyonları kendi çıkarları doğrultusunda yayabilmektedir.[39] Sürecin işlemesinde rol oynayan kritik unsur politikacıların veya sahte haber yayan medya yapılarının duygulara seslenmesidir.[40] İnsanlar kendi eğilimleri doğrultusunda sosyal medyaya filtre uyguladığında zamanla gruplaşmakta, gruplar ortak kabullere sahip olduğu için karşılarına çıkan enformasyonların doğruluğuna veya yanlışlığına değil, ortak kabullerine uygun olup olmamasına bakmaya başlamaktadır. Böylece bir politikacının kişileri ikna etmesi için epistemik gerçeklere ihtiyacı kalmamaktadır.

Krize Karşı Ne Yapılabilir?

Özetlersek, bugün itibariyle demokratik işleyiş kendi doğasından kaynaklanan bir sorunla şiddetli bir şekilde karşı karşıyadır. Demokrasi sistemin tüm parçalarının karar süreçlerine katılımını gerektirdiğinden teorik olarak iyi işlemesi karar vericilerin doğru kararları almalarına bağlıdır. Doğru kararlar ise doğal olarak doğru enformasyonla verilebilir. Bu nedenle enformasyonun güvenliği demokrasi için önemlidir. Maalesef son yıllarda enformasyon güvenliği konusu sosyal medya araçları ve bu araçlarla gruplaşma/kutuplaşma yayılımının artışından dolayı oldukça problemli bir noktaya gelmiştir.

Krize karşı ilk tepki sosyal medya yoluyla gelişen yanlış veya yanıltıcı enformasyonlara kısıtlama olmuştur: Yasal önlemler, koruyucu filtreler ya da uygulamalar, "güvenilir" ilan edilen yayın organlarını işaret etmek vb. Ancak bu tür önlemler teknolojinin enformasyon yayma hızı ve olanağı sebebiyle yeterli değildir. Dahası, sosyal medya gruplaşmalarının kendi içerisindeki enformasyon üretimi ve kabulü konusunda yasal olarak aşılması zor bir özel alan bulunmaktadır. Ama asıl mesele politikanın bizzat kendisidir. Son yıllarda dünya genelinde siyasetçilerin veya siyasetçilere yakın olan haber kaynaklarının yalan haberlerle bağlantısı düşünülürse kısıtlamanın neden gerçek bir çözüm olmadığı görülebilir. Yakın zamanda Donald Trump'ın zaferiyle sonuçlanan son ABD seçiminde Trump'ın destekçisinin sosyal medya devleri olması tesadüf değildir. Bugün sıradan kişilerden ziyade birtakım şirketler, gruplar, hatta devletler bile enformasyon savaşı vermektedir. Bu nedenle, enformasyon kısıtlayıcı önlemlerin amacını tespit etmek de başlı başına bir sorundur. Yine de bu mahiyette önlemler ileri sürülebilir. Kurumsal yapılar, eski medyanın başvurduğu gibi yeni medyaya uygun uzmanlar, teyit mekanizmaları, hatta teknolojik uygulamalar geliştirilebilir. Sorun şu ki, enformasyon kısıtlamaya yönelik

[37] Breno R. G. Santos, "Echo Chambers, Ignorance and Domination," *Social Epistemology* 35, no 2 (2021), 113.

[38] Elif Başak Sarıoğlu, "Yalan Haber, 'Post-Truth' Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9, no 1 (2020), 383; Jennifer Cassidy, "How Post-Truth Politics Transformed and Shaped The Outcome of the 2016 Brexit Referandum", *Democracy and Fake News* içinde Ed. Serena Giusti ve Elisa Piras (New York: Routledge, 2021), 54.

[39] Sarıoğlu, "Yalan Haber, 'Post-Truth' Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler", 385.

[40] Loveless, "Information and Democracy", 65.

tüm önlemler demokratik işleyişle bir paradoksa yol açacaktır. Bunu aşağıdaki gereklilikleri birlikte düşündüğümüzde anlayabiliriz:

(1) Demokrasi her yurttaşın eşit siyasi haklara sahip olmasını gerektirir.

(2) Demokrasilerde yurttaşlar karar süreçlerine katılması gereken sorumlu faillerdir.

(3) Demokratik karar süreçlerinin failleri düşünce ve onaylarını rasyonel bir şekilde geliştirirler.

(4) Demokratik toplumlarda farklı düşünce ve inançlara özgürlük tanınır.

(5) Çok seslilik, eleştiri, alternatif kaynaklar demokratik işleyiş için gereklidir.

Demokrasilerde 1, 4 ve 5 özellikle özgürlükle ilgilidir. Hem faillerin eşit haklara sahip olması hem de alternatif sesler sayesinde dogmatik tutumlardan kaçınılması karar süreçlerini daha güçlü gerekçelere bağlar. Gerekçelendirme düzeyi yükseldikçe otomatlar yerine sorumlu faillerden bahsetmek, dolayısıyla özgür bireylerin olduğunu varsaymak meşrulaşır. Bu sayede 2 ve 3'te dile gelen gereklilikler de sağlanabilir. Buna karşın enformasyonlar yanlış, bireylerin yargıları epistemik baloncuklar veya yankı odalarından gelen kısıtlı dayanaklardan geliyorsa 2 ve 3'ün sağlanması mümkün olmayacaktır. Böyle bir durum karşısında kurumlar süreci engelleyecek veya yönlendirecek uygulamalar geliştirirse 2 ve 3'ü sağlamak adına 1, 4 veya 5'ten ödün vermek zorunda kalır. Bu ise doğal olarak 2 ve 3'ü sağlamaktan uzaklaşmakla sonuçlanacaktır.

Demokrasinin günümüzdeki krizinin epistemolojik yönü enformasyon güvenliğiyle ilgiliyken, enformasyon güvenliği için atılacak adımların demokratik ilkelere aykırı olması düşünülemez. Krizi aşmak için demokrasiye uygun yollar bulunmalıdır. Buna karşın, insanların kendilerini sosyal medya yapılarına teslim ederek enformasyon dışlayan bir eğilimde olduğu ve politikacıların da bu eğilimi kendi çıkarları için kullandığı bir ortamda çözüm kolay görünmemektedir. Hem problemle baş etmeyi sağlayacak hem de demokrasiye uygun olabilecek bir çözüm önerilemez mi? Kurumsal müdahalenin açtığı paradoks göz önüne alınırsa muhtemelen en demokratik öneri "bireysel bağışıklık" olacaktır.[41] Bireylerin sürece karşı duyarlılaşması, epistemik baloncuklardan kendilerini korumaları, halihazırda başlamış olan çalışma ve eğitimlerin yayılmasıyla tam olarak ne olup bittiğine dair bir farkındalık geliştirilmesi bir çözüm olabilir. Kişilerin yanlış enformasyon konusunda dikkatli olduğu, karar süreçlerinin rasyonel şekilde gerçekleştiği bir senaryo gerçekten de çözüm sunmaktadır.

Bu noktada Regina Rini'nin dikkat çektiği bir tehlike bulunmaktadır. Demokrasi vatandaşların birbirine güvenmesini gerektirir; fakat sahte haberlerin yaygınlığıyla ilgili bir farkındalık şüpheci tutuma yol açacaktır. Kişiler sahte haberlerin yayılımının bilinçsiz bir şekilde bile olsa suç ortağı olduğunu fark ettiklerinde demokratik kültür güvensizlik doğurur. Anti demokratik aktörlerin de istediği tam olarak budur. Rini'nin deyimiyle silah haline getirilmiş bu şüpheciliğin hedefi demokratik kültürü baltalamaktır.[42] Böylece, yalan haber yayıldığında belirli bir inancın yayılması sağlanırken, bunun ifşa olması da şüpheciliği besleyerek demokrasiye güvensizlik doğurabilir.

Dolayısıyla, kişilerin dezenformasyona karşı duyarlılığı her enformasyondan şüphe eden, politikacıların söylediklerini dikkate almayan, karar süreçlerine katılmayan vatandaşların meydana çıkmasına yol açmamalıdır. Aksine, kararlardan tüm vatandaşların sorumlu olduğu tek sistem demokrasidir. Yani, epistemik anlamda rasyonel bireyler olmak demokratik sürecin faillerinin bir sorumluluğudur. O halde, şüphecilik tehlikesine karşı dikkatli olan ama dezenformasyona da duyarlı olan bir kültür inşa etmek günümüzde demokrasilerin önemli bir epistemik görevidir. Mevcut zorluklarına rağmen bunun nasıl yapılacağı detaylı bir inceleme gerektirir. Ama öyle görünüyor ki, yanlış ya da yanıltıcı türde enformasyonlarla demokrasiden ödün verme pahasına mücadele etmek veya demokrasi için bireylerin sorumluluk almasını beklemek, önümüzdeki iki seçenektir.

[41] Loveless, "Information and Democracy", 71.

[42] Regina Rini, "Weaponized Skepticism", *Political Epistemology* içinde, Ed. Elizabeth Edenberg ve Michael Hannon (New York: Oxford University Press, 2021), 31-32.

Sonuç

Günümüzde ortaya çıkan dezenformasyon problemi demokrasinin işleyişiyle ilgili doğrudan bir tehdittir. Bugün artık yeni bir medya ve yeni politik yaklaşımlar geliştiği dile getirilmektedir. Kimilerinin Post-truth dönem olarak betimlediği durumun zemininde sahte haberlerin ya da yanıltıcı enformasyonların yayılım olanaklarının gelişmesi yatmaktadır. Teknolojiyle birlikte olanaklı hale gelen sosyal medya yapıları bunların hızlıca üretilmesine, yayılmasına ve tüketilmesine imkan tanımaktadır. Politika ise bu yeni imkanı kullanan aktörlerin alanı haline gelmektedir.

Sürecin işleyişinin değinilebilecek çok yönü olmakla birlikte çalışmada epistemolojik yönü ele alınmıştır. Bu bakımdan enformasyonun doğası, bilgiden ayrılan yönünü vurgulamak önemlidir. Enformasyonlar bilginin içeriğini oluştururlar ve doğru veya yanlış olabilirler. Dolayısıyla internet teknolojisinin sağladıkları sayesinde doğru veya yanlış her türden enformasyon kolaylıkla yayılabilmektedir. Ama bu, bilgiyi edindiğimiz doğal yollardan farklıdır. Eğitim sürecinde uzmanlardan ya da güvenilirliği şüpheli olmayan akademik çalışmalardan enformasyon edinmenin aksine internet kaynakları teyit mekanizmasını gerektirmez. Bununla birlikte yayılım, dezenformasyon meselesinin yalnızca bir yönüdür. Diğer yönü tüketim konusudur. Sahte enformasyonların tüketilmesi için kişilerin zaten bazı eğilimlerinin olması gerekir. Sosyal medya bu eğilimleri geliştiren bireylerin gruplaşmasına olanak tanıdığından herhangi bir yanlış enformasyon kitlesel ölçekte dağılan bir onay ağına sahip olabilmektedir.

Dezenformasyon probleminin demokrasiyle ilişkisi demokrasinin doğasındaki şu zayıflıktan kaynaklanır: Demokrasi enformasyona bağımlıdır. Demokraside vatandaşların karar süreçlerine katılımı gerektiğinden vatandaşların yargıları eldeki enformasyona göre verilir ve bu yargılar yönetenler için bir enformasyon işlevi görür. Enformasyon zayıflığında yargılar da desteksiz kalacağından demokratik karar mekanizmaları iyi işlemeyecektir. Günümüzde dezenformasyonun geldiği boyut, bunun politik amaçlar için de kullanımıyla birlikte demokrasinin işleyişini baltalamaktadır. Ancak buna çözüm bulmak da öyle kolay görünmemektedir. Özellikle iki yaklaşım çözüm olarak öne çıkar: İlk olarak yapısal çözümler üretilir. Bunlar enformasyonu engellemeye yöneliktir. Ama bu tür önlemler demokrasinin ilkeleriyle bir araya geldiğinde çıkmaza yol açmaktadır. İfade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı, inanç özgürlüğü gibi hususlara müdahale etmeden enformasyonlara filtre uygulamak güçtür. İkinci çözüm ise bireysel olarak duyarlılaşmadır. Demokrasiyle uyumlu olabilecek tek çözüm bu görünmektedir. Çünkü enformasyon edinimi ve yayılımı konusunda bireylerin sorumluluk alması demokratik ilkeleri ihlal etmediği gibi, demokrasinin işleyişi açısından olması gerekeni de savunmaktır. Elbette böyle bir duyarlılık geliştirmenin pratik bakımdan zorlukları bulunmaktadır. Buna rağmen, enformasyonun bilgi olmadığı, çoğunluk onayının bir kararı rasyonel yapmadığı, yalnızca duygusal eğilimler nedeniyle alternatif görüşleri dışarıda bırakmanın cehalet anlamına geldiğinin anlaşılma düzeyinin artması bile sorunun çözümü için önemli adımlar olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Nusret Erdi Elmacı
Author Details [1] Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Denizli, Türkiye
0000-0001-6621-6005 nelmaci@pau.edu.tr

Kaynakça | References

Anderson, Elizabeth. "The Epistemology of Democracy." *Episteme* 3, no 1-2 (2006): 8-22.

Cassidy, Jennifer. "How Post-Truth Politics Transformed and Shaped The Outcome of the 2016 Brexit Referandum." *Democracy and Fake News*. Edited by Serena Giusti ve Elisa Piras, 53-63. New York: Routledge, 2021.

Christiano, Thomas. "The Basis of Political Equality." *Political Epistemology*. Edited by Elizabeth Edenberg and Michael Hannon, 114-134. New York: Oxford University Press, 2021.

Dervin, Brenda. "Information ↔ Democracy: An Examination of Underlying Assumptions." *Journal of The American Society for Information Science* 45, no 6 (1994): 369-385.

Elmacı, N. Erdi. "Enformasyon Savaşları ve Barış." *Social Science Development Journal* 7, no 31 (2022): 71-82.

Fallis, Don. "Toward an Epistemology of Wikipedia." *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 59, no 10 (2008): 1662-1674.

Gettier, Edmund. "Is Justified True Belief Knowledge?" *Analysis* 23, no 6 (1963): 121-123.

Goldman, Alvin I. "Experts: Which Ones Should You Trust?" *Philosophy and Phenomenological Research* 63, No.1 (2001): 85-110.

Gutmann, Amy. "Democracy", *A Companion to Contemporary Political Philosophy.* Edited by Robert E. Goodin, Philip Pettit ve Thomas Pogge, 521-531. Malden: Blackwell Publishing, 2007.

Lackey, Jennifer. "What Is Justified Group Belief?" *Philosophical Review* 125, No. 3 (2016): 341-396.

Lackey, Jennifer. "Echo Chambers, Fake News, and Social Epistemology." *The Epistemology of Fake News*. Edited by Sven Bernecker, Amy K. Flowerree and Thomas Grundman, 206-227. New York: Oxford University Press, 2021.

List, Christian and Pettit, Philip. "Aggregating Sets of Judgments: An Impossibility Result." *Economics and Philosophy* 18, (2002): 89-110.

Loveless, Matthew. "Information and Democracy." *Democracy and Fake News*. Edited by Serena Giusti ve Elisa Piras, 64-76. New York: Routledge, 2021.

Magnus, P. D. "On Trusting Wikipedia." *Episteme* 6, no 1 (2009): 74-90.

Nguyen, C. Thi. "Echo Chambers and Epistemic Bubbles." *Episteme* 17, no 2 (2020): 141-161.

Pariser, Eli. *The Filter Bubble: What the Internet Is Hidding From You*. London: Penguin, 2011.

Platon. *The Being of the Beautiful*; *Plato's Theaetetus, Sophist, and Statement.* Translated and with Commentary by Seth Benardete. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.

Platon. *Sokrates'in Savunması*. Çeviren Özgü Çelik. Ankara: Say Yayınları, 2009.

Rini, Regina. "Weaponized Skepticism." *Political Epistemology*. Edited by Elizabeth Edenberg and Michael Hannon, 31-48. New York: Oxford University Press, 2021.

Santos, Breno R. G. "Echo Chambers, Ignorance and Domination." *Social Epistemology* 35, no 2 (2021): 109-119.

Sarıoğlu, Elif Başak. "Yalan Haber, 'Post-Truth' Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9, no 1 (2020): 377-397.

Spohr, Dominic. "Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure On Social Media." *Business Information Review* 34, no 3 (2017): 150-160.

Şen, A. Fulya ve Şen, Y. Furkan. "Sosyal Medya, İletişim Hakkı ve İfade Özgürlüğü Üzerine Bir Değerlendirme," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17, no 2 (2015): 122-136.

Tunç, Hasan. "Demorkasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no 1 (2008): 1113-1132.

Ylä-Antilla, Tuukka. "Popülist Knowledge: 'Post-truth' Repertoires of Contesting Epistemic Authorities." *European Journal of cultural and Political Sociology* 5, no 4 (2018): 356-388.

Watson, Jamie, C. "Filter Bubbles and the Public Use of Reason: Applying Epistemology to the Newsfeed." *Social Epistemology and Technology: Toward Public Self-Awareness Regarding Tecnological Mediation*. Edited by Frank Scalambrino , 47-57. London: Rowman & Littlefield, 2016.